

ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ЕТНОПОЛІТИКИ ЯК СКЛАДОВОЇ ДЕМОКРАТИЧНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Стаття присвячена аналізу деяких проблем формування та впровадження етнополітики в умовах розбудови демократичної державності. Розглядаються політологічні концепції та практичні досягнення в царині міжнародних відносин США, Канади, деяких європейських країн та України. На фактичному матеріалі робиться аналіз міжнародних стосунків в сучасній українській державі. Викриваються існуючі проблеми та пропонуються шляхи їхнього подолання.

Ключові слова: держава, етнополітика, демократичний розвиток, державотворення.

Питання про те, якою має бути ідеологія державотворення, досить актуальне і на теперішній час. Правда, існує точка зору, що зараз взагалі непотрібно ніякої державної ідеології, оскільки, як засвідчує історія, будь-яка державна, обов'язкова ідеологія неминуче призводить до ідеологічного примусу, а той політичного терору проти власних громадян. Дійсно, таких прикладів можна навести нимало, в тому числі й з нашої власної історії. Але в той же самий час не можна не бачити й того, що в світі немає жодної цивілізованої держави, яка відмовилась би від ідеологічного забезпечення своєї діяльності.

Природно, мова має йти не про ідеологію тієї чи іншої політичної партії, а про ідеологію нашого життя, про ідеологію суспільних цінностей, про ідеологію як засіб зв'язку між вищими органами державної влади і свідомістю найширших верств громадян. Ця ідеологія покликана не робити фундаментальними та «довічними» державні рішення, а розкривати людям їхню суть і нести своєчасну зворотну інформацію.

Ця проблема набуває особливої актуальності в умовах поліетнічності українського населення. Дійсно, Україна є однією з багатонаціональних європейських держав. На її теренах мешкає понад 130 національностей. За цих умов стає зрозумілим, чому саме етнополітика є однією з головних складових не тільки державотворення, але і стабільного розвитку суспільства.

Ще на рубежі XIX–XX ст. в українській історико-політичній думці сформувалося три головних напрямки державотворення: народницький, консервативний та національно-державний.

Народницький напрям характеризувався наявністю інтересу до позитивної культури та державної творчості української нації, етнонаціональних характеристик українського й сусідніх народів. Головними представниками народницького напрямку були М. Грушевський, Р. Лашенко і С. Шелухін. На їхні погляди значний вплив мали ідеї російської філософії, природного права та західноєвропейських федералістичних теорій правової держави.

У своїх концепціях вони визначали людину як самодостатню вартість і звинувачували у відсутності української державності сусідів (переважно Росію і Польщу). Найбільш сприятливою формою державного управління в Україні вони вважали президентську або парламентську республіку.

Вчені консервативного напрямку будували методології своїх досліджень на ґрунті ідей національного консерватизму, суть якого зводилася до того, що без держави немає і нації, а лише народ в його етнічному розумінні. Вони були переконані, що найбільш сприятливою формою державного правління в Україні має бути монархія.

Представниками консервативного напрямку в українській зарубіжній історико-політичній науці були професори: В. Липинський, С. Томашевський та В. Кучабський. Саме вони на підставах історичних досліджень обґрунтували теорію державності України та правоправність її монархічного ладу. В своїх розробках вони намагалися будувати методологію на ґрунті національного консерватизму.

Для цього напрямку характерне трансформування на український ґрунт ідеї польської консервативної історико-політичної школи, німецької політичної історії, італійського національного клерикалізму та теорії циклічності. Головною причиною втрати Україною своєї державності вони вбачали у внутрішній слабкості самого українського народу, підкреслювали особливу роль провідної верстви — еліти. «Консерватори» вважали, що український рух є неповторним і має спиратися на свій власний політичний досвід, традицію та історію.

Визначаючи націю як територіальне згуртування всіх громадян (незалежно від їхньої національності), що мешкають на теренах України, навколо ідеї української державності, вони будували свої концепції на підставі дослідження історії монархічних традицій у Галицько-Волинській, козацько-гетманській, українських державах

1917 — 1920 років. На їхню думку, вирішення всіх державотворчих питань для України можливе лише за умови створення незалежної держави.

«Націонал-державники» займали середню позицію між «народниками» та «консерваторами», але відмовлялися від обох цих течій, вважали головним критерієм історичної оцінки — інтерес нації та держави при пріоритеті першої над другою.

Національно-демократичний напрямок базувався на ідеї визнання кожної нації на власну автономію й державну незалежність. Методологічно вони використовували, крім теорії соціальної солідарності, ідеї російської філософії природного права, західно-європейські федералістичні теорії правової держави, теорії спільності, авторитету, автономії та автаркії держави, етнічного мінімуму, живого права, історичних та неісторичних народів.

Концепцію національної держави вони будували у формі внутрішньої сполуки народів (С. Дністрянський), федерації земель (О. Ейхман), балтійсько-чорноморської федерації (С. Рудницький), ґрунтуючись на домінанті суверенності нації над суверенністю держави.

Оцінюючи наукову спадщину українських вчених початку 20 століття у всіх трьох напрямках, можна відокремити два спільних моменти. По-перше, інтерес до історії української держави та форм українського державного будівництва. По-друге, оцінка політичних, історичних явищ та підходів, революційних рухів з точки зору державності.

Зараз можна тільки міркувати, як далеко б ми опинилися у своєму розвитку, коли хоча б дна з цих концепцій була покладена в основу сучасної української незалежності. Дійсно, життя вносить свої корективи, тому досить часто мрії про справедливість, порозуміння та розвинуте суспільство залишаються мріями.

Проблеми взаємодії держави зі своїми громадянами, збереження й розвитку національної специфіки, усунення юридичної та фактичної нерівності між людьми різних національностей стають предметом гострих наукових спорів та політичних дискусій.

Починаючи з другої половини 70-х років з боку західних суспільствознавців, особливо в наукових центрах США та Великобританії, значно активізувалися зусилля щодо створення універсальної теорії, яка поєднувала б цілий комплекс політичної взаємодії між провідними національностями та етнічними меншинами у багатонаціональних державах. Це було викликано прагненням до створення такої моделі суспільного ладу, в якій оптимально

поєднувалися б як потреби економічного розвитку, так і одночасно прагнення людиною соціальної справедливості й політичної рівності, в тому числі у царині міжнаціональних відносин.

Термін «етнополітика» увійшов у західну політологічну науку ще у 60-ті роки. Його використовував, зокрема, американський політолог М. Парент, з'ясовуючи взаємозв'язок між етнічною приналежністю та політичними пріоритетами людей [1]. Західна політологія тим самим здійснила спробу створити універсальну теорію етнополітики.

В Україні активні дослідження в цьому напрямку почалися на початку 90-х років 20 століття. Цілком можна погодитися з думками українських політологів та дослідників відносно природи та змісту етнополітики.

О. Майборода гадав, що етнополітика — це сфера суспільного життя в багатонаціональних державах, до якої належать політичні взаємовідносини державної нації з етнічними групами всередині держави, а також етнічних груп між собою. Зіткнення інтересів цих головних суб'єктів етнополітики концентрується навколо питань розподілу влади, соціальних і матеріальних благ, а також забезпечення етнічної ідентичності груп [2, с. 447].

О. Картунов розуміє під послідовною демократичною етнонаціональною політикою — цілеспрямовану діяльність з регулювання взаємовідносин між етносами (націями та етнонаціональними групами), що виявляються в свідомому впливі державних та суспільних організацій на розвиток міжнаціональних та міжетнічних відносин, їхню нормалізацію та стабілізацію. Підвалини цієї політики становлять перш за все такі принципи, як: рівноправність і самовизначення народів, суверенітет, територіальна цілісність, право народів на мир, безпеку і розвиток, на доступ до досягнень світової цивілізації та їхнє використання тощо [3, с. 445].

З точки зору В. Євтуха, етнополітика є одним з предметів етнополітології, головний зміст якої — дослідження політики держави політично-громадських організацій тощо в галузі міжнаціональних (міжетнічних) відносин. Етнополітика зв'язана з іншими предметами та напрямками етнополітології: теорією національних відносин, теорією етнічних конфліктів та ін. [4, с. 7].

Аналіз етнічних проблем у сучасному світі вказує на те, що поліетнічність, яка характерна для більшості держав світу, пов'язана із значним комплексом проблем. Тому досвід їхнього вирішення в західних державах, особливо в тих, які минули періоди міжнаціональної напруги є цікавим та корисним з точки зору забезпечення національної єдності та державотворення.

Сучасній політичній науці знайомо багато моделей розвитку демократії у поліетнічних суспільствах. Наприклад, «демократія раси» (народу «панів») автор А. Розинберг. Вона була притаманна гітлерівській Німеччині та Південно-Африканській Республіці до 1990 року, поширювалася лише на пануючу расу (народ), а інші етнічні спільноти за допомогою сили були повністю позбавлені демократії.

Надзвичайно суперечливою, з точки зору західної етнополітології, вважається модель «етнічної» або «національної демократії» (автори: П. Манчіні та С. Смуха). Ця теорія є спробою поєднати індивідуальні політичні і громадянські права, а також певні обмежені колективні права етнонаціональних меншин з узаконенням панування однієї з етнічних спільнот над державою. Згідно з цією моделлю держава має бути батьківщиною для однієї нації із єдиною державною ідеологією — націоналізмом пануючої нації, єдиною державною мовою, з символами, офіційними святами та героями домінуючої нації. Правлячі кола такої держави домагаються її зміцнення за рахунок обмеження демократії, перш за все, для національних меншин. Зазначена модель проходить своє випробування в Ізраїлі, Північній Ірландії, Кіпрі, Шрі-Ланці, Фіджі, Малайзії тощо. Деякі західні політологи вважають цю теорію та практику як тимчасову, перехідну на шляху до справді відкритого суспільства.

Якщо згадаємо недалеке минуле, а саме часи перебування на посаді Президента України В. Ющенко, то сміливо можна сказати про те, що його спроби підняти почуття національної гідності та поваги за рахунок возвеличення таких історичних постатей як Шухевич, С. Бандера тільки розкололи ще більше українське суспільство на «Схід» і «Захід».

Судячи з усього, модель «етнічної демократії» багатонаціональному суспільству тільки шкодить.

За мажоритарної моделі демократії (автори М. Гордон, О. Парсонс), яка втілюється в життя в США, Великобританії, Австрії та інших країнах, держава практично не регламентує та не втручається в етнічні відносини. Вона займається національним будівництвом, зокрема, впроваджує спільну для всіх громадян мову, ідентичність, націоналізм (національний патріотизм) та національні інститути тощо. Держава створює умови для акультурації, але вона дозволяє етнічним групам зберігати або позбуватися своєї субкультури, жити окремо або змішуватися з іншими. Першоосновою тут є особа, її заслуги, здібності, досягнення, політичні, громадянські права тощо.

В умовах розвитку моделей «со-суспільної демократії» (автори А. Лейпхарт, Г. Алмонд), яка здійснюється в Бельгії, Швейцарії та

інших країнах, етнічність сприймається як принцип для організації держави.

Особа оцінюється за її заслугами, вона має свої політичні і громадянські права, але й етнічні спільноти офіційно визнаються і наділяються певними правами (контроль над питаннями освіти, культури, розподілу суспільних та державних посад). Держава є «етнічно нейтральною» — вона не ідентифікується з якоюсь етнічною спільнотою. Найважливіші елементи цієї моделі здійснення влади так званою «великою коаліцією», яка складається з представників еліт всіх етнічних спільнот: взаємне вето, пропорційність політичного представництва, високий ступінь автономності кожної спільноти у вирішенні внутрішніх справ. Загальновизнано, що ця модель, особливо її швейцарський варіант, є найбільш вдалою для досягнення та забезпечення демократії і державної єдності.

Досить цікавою, на наш погляд, є концепції «плавильного казана» і альтернативна їй концепція «культурного плюралізму».

З початку ХХ ст. назва «плавильний казан» почала офіційно вживатися для характеристики асиміляційних процесів у США. В 1908 році І. Зінгвіл у книзі «Плавильний казан. Драма на чотири дії» писав про те, що Америка — це «...величезний плавильний казан, де перетоплюються і перетворюються всі раси Європи». Адже теорія «плавильного казана» розвивалася у руслі «асиміляціоністської перспективи». Не виключено, що вона мала певний вплив і на європейську соціал-демократію, в тому числі і на одного з її лідерів — В. І. Леніна, який сформував положення про дві тенденції в національному питанні.

Не витримала перевірки часом теорія «плавильного казана». За матеріалами урядових організацій, у США в 60-ті роки існувало 1800 культурно-освітніх організацій емігрантів, 2000 громадських шкіл з мовою навчання країн походження. «Етнічна» преса виходила тиражем 5,5 млн примірників і мала 11 млн читачів. Етнічні групи, як виявилось, не розчинилися в американському суспільстві, а стали його структурними елементами [5, с. 106].

Починаючи з 60-х років, а особливо з середини 70-х, коли було надруковано книгу Л. Дінерштайна і Д. Реймерза «Етнічні американці: історія еміграції та асиміляції», де було заявлено, що «плавильний казан» не спрацьовує, американські дослідники почали схилитися до думки, що етнічну ситуацію у США найбільш точно слід охарактеризувати як «культурний плюралізм». Не відкидаючи асиміляційних тенденцій у житті етнічних груп емігрантів, вчені

глибоко дослідили і другу тенденцію — прагнення до етнічної самоідентифікації і збереження рідної культури.

У 1972 році в США був прийнятий закон про вивчення етнічної спадщини держави. Як казав її автор-сенатор Р.Швейкер, цей акт є «офіційним визнанням етнічності як позитивної та конструктивної сили американського суспільства» [6, с. 3674]. На дослідження, підготовку та видання матеріалів з етнічної історії було виділено 15 млн дол.

Після прийняття Конгресом США закону Швейкера в державі відбулося багато позитивних подій в рамках нової національної політики. Уряд визнав необхідність надати допомогу етнічним групам в збереженні їхньої культурної спадщини та політичного статусу в американському суспільстві. Того часу був зроблений дуже важливий висновок про те, що забезпечення соціально-культурних потреб етнічних груп веде до зниження міжнаціональної напруги, не погіршуючи існуючого суспільно-політичного устрою держави.

Враховуючи особливу уразливість етнокультурної сфери, уряд спрямував головні зусилля на ліквідацію етнопсихологічної напруги в стосунках між різними етнічними спільнотами.

У Канаді з 1973 року в Онтаріо, Манітобі, Альберті та Саскачевані почали застосовувати спеціальні програми із багатокультурності, за впровадження яких відповідали провінціальні міністерства культури та секретаріати з багатокультурності. У цьому ж році було відкрито Канадську раду з питань багатокультурності, з якої почалось відкриття схожих рад в регіонах та містах з поліетнічним населенням. Одним з головних завдань цих рад було інформування широких кіл громадськості про зміст політики багатокультурності та тлумачення того факту, що вона є не тільки справою відновленого міністерства, але і всіх міністерств уряду Канади [7, с. 2].

Недостатнє фінансування цієї політики стало однією з головних причин того, що з середини 80-х років вона зазнала труднощів. З точки зору канадських дослідників, вони викликані також недостатнім розумінням змісту політики багатокультурності, яка містила, як правило, «експресивний аспект культури», не торкаючись функціональних її аспектів. Наприклад, роль культури в житті етнічних груп [8, с. 331].

Більш широке трактування політики багатокультурності не знайшло належного місця в системі управління суспільними процесами, яка забезпечує пануюче становище англоканадської більшості. Ця обставина є досить суттєвою при оцінці політики багатокультурності та визначення її перспектив.

При всіх своїх недоліках така політика відіграла велику роль в стабілізації міжетнічних стосунків. З цього приводу важливим є те, що сам принцип багатокультурності був закріплений юридично, з початку в прийнятому федеральним парламентом «Канадському акті про права людини» (1977 р.), а потім в «Хартії прав та свобод Конституції Канади» (Акт про Канаду, 1982 р.). В ній йдеться про гарантію юридичного захисту від дискримінації за ознакою раси, походження та віросповідання.

У Великобританії в 70-80-ті рр. XX ст. уряд застосовує спроби щодо стабілізації етнічної ситуації в державі. Серед головних заходів британського уряду з регулювання конфліктних ситуацій у відносинах Англії з іншими національно-територіальними утвореннями були спроби відновити там органи законодавчої та виконавчої влади, які були скасовані в 1972 році. Однак ці спроби не дали очікуваних результатів.

Що стосується Бельгії, то наприкінці 1980-х років, там вдалося зняти гостроту проблем у відносинах між валлійською та фламандською спільнотами. Однак на цьому шляху бельгійському уряду довелось подолати значні труднощі. Він прийшов через експерименти, які почались в 1970-му році. Були прийняті поправки до Конституції держави, які визначали її як спільність трьох культур: французької, фламандської та німецької. Крім того, були визначені чотири лінгвістичні райони: французький, фламандський та двомовний Брюссель. Паралельно в общинах було обрано ради, які займалися проблемами самоврядування, з питань розвитку культури, освіти та взаємного співробітництва.

Це були перші кроки до урегулювання гострих міжетнічних конфліктів в державі. Значним кроком в цьому напрямку стає прийняття в 1980 році бельгійським урядом закону про розподіл держави на два рівних регіони (Фландрію і Валлонію), завдяки цьому Бельгія перетворилась на федеральну державу. У 1988 році парламент вніс зміни в Конституцію держави з урахуванням федерального устрою. Важливою є та обставина, що були застосовані заходи до децентралізації влади. А саме: введення у 80-х роках регіональних виконавчих органів, яким додатково передавалися засоби масової інформації, сталеварна та вугільна промисловості, суднобудування, газове господарство, розширювалася самостійність в експорті продукції. Притому, центральна влада залишала за собою право вирішального голосу в питаннях єдиної загальнодержавної та фінансової політики.

У Франції загострення відносин між центром та периферійними районами (Бретань, Корсика, Каталонія), а також між корінним населенням та мігрантами, було обумовлене різницею в їхньому економічному становищі. Це сприяло тому, що уряд змінив свій внутрішньополітичний курс. Зокрема, в 1982 році були визначені офіційно культури та мови етнічних меншин, в школах вводиться вивчення національних мов: корсиканської, каталонської, баскої, окситанської, бретонської, фламандської та ельзаської. Усюди застосовуються «етнічні» програми по радіо. Корсиці надається статус автономії, включаючи сферу освіти та культури, а також радіомовлення.

Зрозуміло, що кожна з названих концепцій і моделей західних етнополітологів потребує всебічного і ґрунтовного вивчення. Зрозуміло й те, що йдеться не про сліпе копіювання, а про конструктивно-конкретний аналіз та вибіркове творче застосування деяких положень і елементів з урахуванням історичного досвіду і специфічних умов України.

На нашу думку, перш за все необхідна так звана «політична воля», тобто бажання і розуміння з боку існуючої влади важливості та необхідності демократичного регулювання міжетнічних проблем, що є в Україні.

Як зазначалось, наша держава є багатонаціональною. Крім цього, Україна є транзитною державою. Через неї йдуть значні потоки як легальної, так і нелегальної міграції. Тому значна кількість людей, що через різні обставини не змогла досягти розвинутих європейських країн, «осідає» в Україні. Деякі з них залишаються нелегалами, інші отримують вид на мешкання або стають громадянами української держави. На нашу думку така тенденція буде зберігатися ще досить довго.

У разі невирішення та неефективного регулювання цих проблем, виходячи з досвіду європейських країн, можна передбачити зростання міжетнічної напруги в середині держави. Росту проявів ксенофобії, етнічного профайлінгу, поширенню мови ворожнечі та злочинів скоєних на ґрунті ненависті. А саме ці явища, перш за все, можуть стати загрозою національній безпеці України. А приводів для непокоєння досить багато.

Цілком можна погодитися з думкою Ірини Кресіної — доктора політичних наук, завідувачої відділом Інституту держави і права ім. В. Корецького НАН України. Вона стверджує, що «в Україні, на жаль, не проводиться постійний, системний і професійний соціологічний моніторинг ксенофобських настроїв у суспільстві. Іноді

такими вважають дослідження соціальної дистанції між різними етнічними групами за так званою шкалою Богардуса. Їх здійснюють Київський міжнародний інститут соціології (КМІС), Інститут соціології НАН України, Інститут прикладних гуманітарних досліджень та деякі інші дослідницькі центри. Насправді ж не можна ототожнювати коефіцієнт соціальної дистанції з рівнем ксенофобії. Проте за браком інших даних, за результатами досліджень за шкалою Богардуса орієнтовно можна судити про певну ієрархію різних етносів у масовій свідомості українців (найбільш негативне ставлення українців до ромів, азербайджанців, вірмен, узбеків, таджиків, турків, виходців з країн Африки та Азії, біженців та вимушених переселенців). Загальна тенденція, виявлена соціологами, демонструє постійне зростання соціальної дистанції між різними етнічними групами, і цю тривожну тенденцію не можна не враховувати в етнонаціональній політиці держави.

Отже, можна констатувати, що в Україні існує дискримінація у сфері захисту прав осіб, що належать до національних меншин та інших етнічних і релігійних груп. Причини цього явища слід шукати як у закорінених етнічних стереотипах, що мають витіснитися настановами толерантності в результаті цілеспрямованої культурно-освітньої діяльності державних органів та громадських організацій, так і у вадах інституційної сфери (в тому, зокрема, що не здійснюється моніторинг та аналіз інформації про прояви дискримінації)» [9].

«... Українці не готові підтримати кандидатуру єврея чи афро-українця на посаду президента, навіть якщо вони поділяють політичну позицію претендента». Такі висновки соціологічного опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології. Як виявило дослідження, безумовно, за кваліфіковану жінку-кандидата в президенти України проголосувало б тільки 70 % громадян, які симпатизують партії, що висунула її. За кандидата-єврея, за тих же умов, проголосувало б не більше 36 % українців, а афро-українця підтримало б лише 18 % симпатиків його політичної позиції [10].

Наведені дані яскраво свідчать про те, що в Україні досить високий рівень недовіри до представників неслов'янської зовнішності.

28 січня 2012 року відбулася офіційна зустріч представників національних меншин з делегацією Консультативного Комітету Рамкової конвенції по захисту національних меншин Ради Європи в рамках підготовки третьої оціночної доповіді щодо дотримання в Україні Конвенції із захисту національних меншин.

Зокрема, представники п'яти національних меншин — російської, угорської, ромської, молдавської, гагаузької — розповіли колегам з-за

кордону про проблеми, з якими вони стикаються при реалізації своїх прав. Делегації Консультативного комітету були представлені матеріали Другого громадського звіту про виконання Україною Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, підготовленого ВГО «ПГР «Російськомовна Україна» у співпраці з правозахисними організаціями та організаціями національних меншин. Доповідь адаптована до вимог Конвенції щодо захисту національних меншин.

Так, за інформацією Голови юридичного департаменту ВГО «ПД «Російськомовна Україна» Салміної Яни Олегівни, в Україні тотально порушуються права російської та інших національних меншин практично у всіх сферах суспільного життя: освіті, телебаченні і радіомовленні, судочинстві, в адміністративних і правоохоронних органах, культурі.

Наприклад, у сфері освіти можна констатувати повне ігнорування законодавчо закріпленої норми про можливість отримання освіти рідною мовою. Станом на кінець 2010 року в дошкільних навчальних закладах України виховувалося 1272745 дітей, серед яких: українською — 1093332 (або 85,9 %), російською — 171 713 (13,5 %); 0,6 % дітей виховувалося іншими мовами меншин. Разом, лише 14,1 % дітей виховуються в дитячих садках рідними мовами меншин, що складає менше половини від загальної кількості дітей, які належать до цих мовних груп.

Тепер відносно шкіл. Ще в 1989-1990 рр. в Україні налічувалося 4812 загальноосвітніх навчальних заклади, а вже на початку 2010–2011 рр. їх залишилося 1323. З 1990 року число шкіл з російською мовою навчання зменшилося на 3484 на користь україномовних і змішаних шкіл і становить тепер 1149 школу.

В Україні все більше зростає тенденція до закриття російськомовних шкіл, а також злиття україномовних і російськомовних шкіл в установи з винятковим викладанням українською мовою. Тільки за період 2003–2010 рр. в Україні з 812 закритих шкіл 463 були школи з викладанням мовами меншин. Тобто 57 % з усіх ліквідованих шкіл — це були школи з викладанням мовами меншин. І це при тому, що їх залишилося лише 6,96 % від загальної кількості.

Професійно-технічна та вища освіта в Україні також залишається сферою жорстокої дискримінації носіїв мов національних меншин. У 2010–2011 рр., порівняно з 2003–2004 рр., на 77 % збільшилася кількість професійно-технічних навчальних закладів з навчанням українською мовою і становить 84,5 % від загальної кількості (в 2003–2004 рр. — 69,4 %). Таке збільшення відбулося насамперед за рахунок

зменшення кількості професійно-технічних навчальних закладів з навчанням російською мовою. Майже всі провідні вузи України, в тому числі столичні, не ведуть навчання мовами національних меншин.

У сфері судочинства також порушуються права національних меншин, але для реального використання мов національних меншин в кримінальному, адміністративному, цивільному, господарському судових процесах необхідно внести зміни у відповідні галузеві кодекси. Ці зміни поки заблоковані в парламенті.

Робота державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, надання відповідей на звернення громадян здійснюється переважно державною мовою. Фіксується порушення права людини на визначення національного імені, прізвища, по батькові. Нормативно-правові акти не публікуються російською мовою. У сфері телебачення і радіомовлення не вжито жодних заходів з метою сприяння використанню і захисту мов національних меншин. Мови національних меншин заборонені у використанні під час взаємодії з податковими органами (наприклад, при поданні податкової звітності).

Яна Салміна гадає, що ситуація в Україні з порушенням прав національних меншин є грубим порушенням Україною міжнародних зобов'язань перед Радою Європи.

Доктор філософських наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка Людмила Олексіївна Кудрявцева підтвердила, що в Україні не реалізовується право представників російської національної меншини на здобуття освіти російською. Більш того, не виконується стаття 53 Конституції України, де сказано, що держава гарантує національним меншинам отримання освіти рідною мовою шляхом створення відповідних навчальних закладів.

Представник угорської національної меншини старший науковий співробітник Інституту держави і права ім. В. М. Корецького Національної академії наук України, кандидат юридичних наук Михайло Михайлович Товт гадає, що наболілою для всіх представників національних меншин є тема доступності використання мов національних меншин в сферах суспільного життя. На його думку, вирішення існуючої мовної проблеми є якнайшвидше прийняття нового Закону України «Про вищу освіту» та «Про основи державної мовної політики».

Також можна погодитися в тому, що громадяни України виявився заручниками двох опозиційних сил, одна з якої насаджує українізацію,

інша пропагує надання російській мові статусу другої державної. Саме, проєкт Закону України «Про основи державної мовної політики» максимально враховує інтереси представників усього українського народу.

Представник молдавської національної меншини Президент Всеукраїнської Національно-культурної молдавської асоціації Фетеску Анатолій Семенович гадає, що законодавством передбачено досить широке коло прав для молдавського корінного народу, в той же час в багатьох аспектах відсутній механізм реалізації таких прав. На його думку зараз в Україні йде масова «румунізація молдаван», що загрожує взагалі зникненню молдавської національної меншини.

Віце-президент ВГО «Союз гагаузів України» Василь Григорович Келіогло, звернув увагу делегації Ради Європи на те, що гагаузи — це малий народ, разом в Україні їх нарахували близько 100 000. З боку держави грубим чином порушуються права гагаузької національної меншини: підручники друкуються на благодійні гроші, нема ж одного вузу, де б готували викладачів гагаузької мови; не видається ж одна газета гагаузькою мовою. Василь Келіогло підкреслив, що якщо буде продовжуватися і надалі така політика ігнорування дотримання прав гагаузької національної меншини, незабаром може зникнути і гагаузька культура, і гагаузька мова [11].

Одним з ефективних механізмів вирішення міжнаціональних проблем є можливість самим представникам національних меншин відстоювати та лобіювати «свої» інтереси на різних рівнях в органах державної влади. І така практика в нашій державі існувала до останнього часу. Представники різних національностей з гордістю казали про те, що, наприклад, у Верховній Раді України є вірмени, грузини, молдовани, цигани або угорці [12].

Українське виборче законодавство, як відомо, не передбачає такого поняття, як округ для окремих національностей, і ввести його до найближчих парламентських виборів абсолютно нереально. Втім, як свідчить досвід попередніх років, наприклад, для угорської меншини це було зовсім не обов'язково. Кожного разу, коли в Україні проходили мажоритарні вибори (у 1994, 1998 і 2002 рр.), в окрузі, що охоплює угорськомовних громадян Берегівського і Виноградівський районів Закарпаття, завжди перемагав угорський кандидат. При цьому пункт про облік компактного проживання нацменшин при створенні округів містився тільки в законодавстві про вибори 1998 року. На цей раз угорці побоюються, що все буде по-іншому. І, напевно, мають для цього певні підстави.

Шість закарпатських мажоритарних округів вже неофіційно розділені між Партією регіонів і «Єдиним центром» — по три кожному (це публічно підтвердив губернатор області О. Ледида, хоча В. Балога поділ Закарпаття на округи прокоментував так: «Я ні з ким ще ні про що не домовлявся»). Так званий угорський округ, куди входять Берегівський та Виноградівський райони, згідно з цим поділом, дістався представнику регіоналів — першому заступнику губернатора області Івану Бушку. Границі округів Центрвиборчком ще не встановлював, але угорці впевнені: вони будуть відкориговані під провладного кандидата таким чином, що угорське населення опиниться в меншості.

Що ж до мажоритарного округу, що охоплює Берегівський та Виноградівський райони, то Партія регіонів з «Єдиним центром» однозначно прийняли рішення, що угорець там не пройде. Раніше межі кордону округу встановлювалися так, що угорці в ньому становили 52-53 %. Тепер зроблять так, щоб їх було десь третина. Це політичне рішення, прийняте на вищому рівні... [13].

Результати цьогорічних виборів у Верховну Раду України покажуть наскільки реальними є побоювання українців угорського походження. Здається, це стосується не тільки їх...

Відповідно до Конституції України ст. 3: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» та ст. 24 проголошує, що: «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом» [14].

Дійсно, можна погодитися з тим, що ці конституційні норми є проявом демократичного та цивілізаційного вибору українського народу. А як на практиці виконуються ці положення? Розглянемо декілька досить показових, на нашу думку, прикладів.

Цього року 57 конкурс «Євробачення» пройде а Азербайджані. Півфінали відбудуться 22 і 24 травня, фінал — 26 травня. Як очікується, українська співачка Гайтана представить нашу державу піснюю «Be my guest».

Член політради української націоналістичної партії ВО «Свобода» Юрій Сиротюк незгодний з підсумками відбіркового конкурсу на «Євробачення», згідно з яким Україну буде представляти афроукраїнка Гайтана.

«Євробачення» — це національний конкурс. В Україні є достатньо виконавців, які могли б показати велич української культури. Представник іншої нації або континенту не може показати Україну.

Уявіть, от ви дивитеся Гайтану і думаєте: яке відношення вона має до Європи?», — сказав Сиротюк, повідомляє news.tochka.net.

«Зараз потужна китайська індустрія. Так давайте пошлемо китайця. Це буде природно?», — додає він.

Цілком погоджуємося з думкою співкоординатора проекту «Без кордонів» ГО «Центр Соціальна Дія» Максима Буткевича про те, що слова члена партії «Свобода» — чистий расизм. Та з тим, що «Заперечення права представляти Україну через зовнішність і походження виконавиці, відмова їй у можливості брати участь в європейському конкурсі з цих же причин — прояв звичайного, банального расизму, якими б словами це не обставлялося».

«Один з лідерів ВО «Свобода» коротко вказав на загальновідомий факт: для представників цієї політичної сили обсяг прав, які варто надавати громадянам України, визначаються кров'ю і расою «більшою мірою, ніж власне українським громадянством (і навіть мовою — Гайтана співає, серед іншого, і українською)» [15].

Представники українських правозахисних організацій та інші небайдужі громадяни висловили свою підтримку щодо кандидатури Гайтани та засудили заяву «свободівців». Чого не можна сказати про офіційну реакцію з боку державних структур.

У доповіді по Україні, яку оприлюднила Європейська комісія проти расизму та нетерпимості, повідомив Тимчасово виконуючий обов'язки Голови ЄКРН, Франсуа Сант'Анджело, йдеться про те, що расові злочини кваліфікують як хуліганство. «В країні не існує вичерпного антидискримінаційного законодавства. Більш того, попри прагнення державних органів влади посилити законодавство щодо надання притулку, процедури визначення статусу біженця у кількох випадках блокувалися».

У доповіді також зазначається, що «становище кримських татар не покращилося», повідомляє прес-служба Ради Європи.

«Те ж саме стосується і ромів: у багатьох з них немає документів, що посвідчують їхню особу, і все це незважаючи на зусилля місцевих органів влади, спрямованих на їхню соціальну інтеграцію» [16].

Дійсно, приводів для занепокоєння більше ніж достатньо. Тому слід детальніше визначити умови, за яких національні відмінності можуть стати та стають причинами націоналістичних крайнощів.

По-перше, самі національні відмінності надають привід для протиставлення одних національностей іншими. Наприклад, представники однієї національності гадають про себе, що їхнє життя, культурніше і т.ін., ніж у представників інших націй.

Відзначимо, що коли якісь політичні сили прагнуть використати націоналізм у своїх інтересах, то перш за все спираються на ці природні розбіжності національностей, котрі завжди застосовуються на побутовому рівні.

По-друге, велике значення має стан різних національностей в суспільстві. Як би там не було, а представники «державної національності» так чи інакше панують в соціально-економічних, політичних, мовних, культурних та ідеологічних відносинах. Або складається враження такого панування.

По-третє, все ж таки головним фактором розвитку націоналізму, як пануючої нації, так і національних меншин, виступає державна політика.

Зрозуміло, що такі форми суспільної свідомості, як релігія та ідеологія приєднуються до цього взаємозв'язку і посилюють націоналізм в цілому.

Таким чином, якщо політичні інститути та державні структури не в змозі гарантувати соціальний, економічний, культурний розвиток різним етнонаціональним групам, то загострюються національні почуття, виникають рухи протесту. Досить часто вони зафарбовані в націоналістичні тони.

Деструктивні аспекти націоналізму мають місце там, де відсутні або слабкі демократичні державні та громадські структури, де нема достатньо розвинутих ліберально-демократичних традицій, політичних течій та сил. Там де присутні ці умови, мають місце конструктивні аспекти націоналізму.

Тому саме послідовна демократична політика в міжнаціональних відносинах може бути гарантом стабільності та порозуміння в українському суспільстві.

Наукові та державні заклади, що займаються розробкою і впровадженням теорії та практики міжнаціональних відносин, повинні своєчасно знаходити найбільш точні механізми узгодження національних інтересів. Для цього необхідно зробити досконале вивчення всього розмаїття населення української держави. Чітко дотримуватися відповідних статей Конституції України, визначити політичні, демографічні, екологічні, соціально-культурні та картографічні аспекти життя національних меншин з припущенням багатоваріантності шляхів їхнього розвитку.

На нашу думку, саме за цих умов ми позбавимося гіркого почуття сорому за нашу державу та за те, що в ній відбувається.

Література

1. Parent M. Ethnic Politic and the Persistence of identification / M. Parent // The American Political Science Review. — 1967. — vol. 61 — № 3.
2. Майборода О. Етнополітика / О. Майборода // Етнопонаціональний розвиток України. Терміни, визначення, персоналії / [підп. редактори Ю. І. Римаренко, І. Ф. Курас]. — К., 1993. — С. 447.
3. Каргунов О. Етнопонаціональна політика / О. Каргунов // Етнопонаціональний розвиток України. — С. 445.
4. Євтух В. Етнополітична ситуація в Україні: спроба наукової інтерпретації / В. Євтух, С. Ісип, С. Сутлобін. — К., 1993. — С. 7.
5. Майборода О. Чи зіллються нації в майбутньому? / О. Майборода // Віче. — 1993. — № 4. — С. 106.
6. Congressional Record, 1972. October, 7. — P. 3674.
7. Bulletin of Canadian Ethnic Studies Association, 1984. — vol. XI. — № 4. — P. 2.
8. Bullivant B. M. «Multiculturalism — Pluralism. Orthodoxy or Ethnic. Hegenrong, Canadian Charter of Rights and Freedoms and Multiculturalism» / B. M. Bullivant. Canadian Review of Studies in Nationalism, 1987. — vol. XVI. — P. 331.
9. <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=73&c=1712>
10. www.24tv.com.ua
11. <http://www.edinaya-odessa.org/st/40015-v-ukraine-massovo-narushayutsya-prava-nacionalnyh-menshinstv.html>
12. <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=73&c=1712>
13. <http://odnarodyna.com.ua/articles/2/1937.html>
14. Конституція України. — К. : Парламентське видавництво, 2006. — 159 с. — (Бібліотека офіційних видань).
15. <http://www.rosbalt.ru/ukraina/2012/02/22/948919.html>
16. <http://www.pravda.com.ua/news/2012/02/21/6959139/>

Статья посвящена анализу некоторых проблем формирования и реализации этнополитики в условиях построения независимой государственности. Рассматриваются политологические концепции и практические достижения в сфере межнациональных отношений США, Канады, некоторых европейских государств и Украины. На фактическом материале проводится анализ межнациональных отношений в современном украинском обществе. Раскрываются существующие проблемы и предлагаются пути их разрешения.

Ключевые слова: государство, этническая политика, демократическое развитие, процесс создания государства.

The article is analyzed some problems of forming and realization of ethnopolitics in conditions of building of independent government. Politological conceptions and practical achievements in the sphere of international relations of

the USA, Canada, some European states and Ukraine are scrutinized. Based on the real material the analysis of international relations in modern Ukrainian society is conducted. Also it is revealed the existent problems and the ways of their solving are suggested.

Key words: *state, ethnic policy, democratic development, nation-building.*

Архiпов Валерiй Iванович — доцент кафедри політології та правознавства Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат політичних наук.

Рецензент: проф. Татаренко Т. М.